

היצוא

1. קווי ההתפתחות העיקריים

ב-1977 נמשך גידול היצוא בשיעור כמותי של 13 אחוזים, בדומה לזה של 1976. גידול זה התרחש תוך עליית מחירים מואצת בדולרים, הקשורה לפיחות הדולר בשוקי המטבע הבין-לאומיים. בעלייה הכוללת של היצוא מסתתרות מגמות שונות בהתפתחות רכיביו: האצה ניכרת, מחד גיסא, בגידול יצוא השירותים, שנשענה בעיקר על גידול התיירות¹, ומאידך גיסא האטה ביצוא המוצרים, שמקורה בקיפאון ביצוא היהלומים, האטה ביצוא החקלאי האחר והאטה חזקה בגידול היצוא הביטחוני. גם השנה, בדומה ל-1976, נשען גידול התוצר הלאומי הגולמי על צמיחת היצוא, ומשקל היצוא בתפוקה המשיך לעלות.

בשנתיים האחרונות הסתמנה צמיחה מהירה של היצוא, הן יחסית לשימושים בפועל, והן יחסית לכושר הייצור הכולל של המשק (הגבוה בשנים האחרונות מן התוצר בפועל). צמיחתו המהירה של היצוא מהווה מפנה במגמה ששררה בשנים 1973 ו-1974 — וקצבה היה אף גבוה מזה שידע המשק בתקופה שבין 1969 לבין 1972. מוקדם לקבוע אם התפתחות זו מסמנת את ראשיתו של תהליך ארוך טווח, אולם ברור כי שינוי במבנה התעסוקה, שעשוי להיות תנאי לתהליך מעין זה, לא התחולל בשנתיים אלה: התעסוקה ביצוא התרחבה בענפים, שבהם גדל היצוא במהירות, בעיקר על חשבון התעסוקה בייצור לייעודים מקומיים, אולם מירב תוספת התעסוקה בשלוש-ארבע השנים האחרונות נקלטה בענפי השירותים, ולפיכך לא השתנה מבנה התעסוקה לטובת ענפים בעלי פוטנציאל יצוא.

הגורמים, שהניעו השנה את גידולו של היצוא, היו מקומיים בחלקם הגדול, ותורמתם של הגורמים, הקשורים בהתרחבות השווקים העולמיים, הצטמצמה. בהתפתחות המניעים, שהשפיעו על היצוא, נמשכו ב-1977 המגמות, שנסתמנו כבר ב-1976. נמשך הגידול בעודף כושר הייצור, על רקע המשך התרחבות מלאי ההון והתעסוקה. עודף כושר הייצור המצטבר היווה גורם מרכזי להגדלת היצוא, בהחלשת עודפי הביקוש בשוק המוצרים, בהקטנת כושר המשיכה על השוק המקומי ובפינוי מקורות ליצוא. גם השנה לא התבטא הרפיון בביקושים בשוק העבודה: האבטלה גדלה בשיעור קטן ביותר, ורמתה איננה משקפת את רמת עודף כושר הייצור. בשנים האחרונות נמנעה היווצרות אבטלה גלויה. הדבר עיכב מעבר מהיר יותר של עובדים לתעשיות, שהיו עשויות להרחיב את היצוא במהירות; מדיניות זו לא איפשרה ריסון מספיק של השכר והמחירים המקומיים, ובכך לא מיצתה את מלוא ההשפעה האפשרית של ריסון הביקוש המקומי והפיחות הנומנילי על הרחבת היצוא.

¹ הגחונים על יצוא התיירות הם בעייתיים, וגורמים בשנתיים האחרונות להטיות בשינויים ביצוא שירותי תיירות בפרט, וביצוא בכלל. ראה להלן בסעיף הדן בהתפתחות ענף התיירות.

היצוא לפי מאזן התשלומים ולפי החשבונות הלאומיים, 1972 עד 1977

1977	1976	1975	1974	1973	1972	
						יצוא המוצרים (מיליוני דולרים)
2,964.3	2,306.0	1,834.8	1,736.7	1,391.9	1,101.7	(1) יצוא לפי סחר החוץ (נטו)
452.1	392.3	370.0	298.7	194.3	136.9	(2) יצוא לשטחי ממשל
-25.6	-28.5	-24.4	-30.5	-24.2	-18.6	(3) התאמות מאזן התשלומים
3,390.8	2,669.8	2,180.4	2,004.9	1,562.0	1,220.0	(4) סך הכול, לפי מאזן התשלומים
						[[(1) + (2) + (3)]]
						יצוא השירותים (מיליוני דולרים)
2,289.8	1,856.6	1,723.3	1,733.1	1,289.4	1,036.3	(5) יצוא השירותים
76.8	80.3	59.4	77.0	51.1	44.0	(לפי רישום היבוא ס"ף)
-196.5	-178.2	-195.6	-182.1	-117.0	-77.9	(6) יצוא לשטחי ממשל
2,170.1	1,758.7	1,587.1	1,628.0	1,223.5	1,002.8	(7) התאמת היבוא מסי"ף לפו"ב
88.5	98.7	113.0	129.0	94.1	4.1	(8) סך הכול, לפי מאזן התשלומים
						[[(5) + (6) + (7)]]
						(9) תקבולי הריבית של הסקטור הציבורי
						(10) סך כל יצוא השירותים מותאם לחשבונות הלאומיים
2,278.1	1,838.2	1,669.7	1,681.1	1,246.4	1,076.2	[[(5) + (6) - (9)]]
						היצוא לפי החשבונות הלאומיים ¹ (מיליוני ל"י)
65,203	39,387	26,658	18,414	12,828	10,469	(11) יצוא סחורות ושירותים (במחירים שוטפים)
11,228	9,941	8,746	8,570	8,118	7,834	(12) יצוא סחורות ושירותים (במחירי 1970)
12.9	13.7	2.1	5.6	3.6		(13) העלייה או הירידה (-) בכמות לעומת השנה הקודמת (אחוזים)

(1) היצוא בשער חליפין רשמי בתוספת תמיכות ליצוא.

גם השנה עלתה הכדאיות היחסית של היצוא, דהיינו נמשך הפיחות הריאלי במחירו היחסי של היצוא במשק כולו. ביצוא התעשייתי אין המסקנה כה חד משמעית, ויש להניח כי גידולו לא היה נעוץ בתמורות מפליגות בכדאיות היצוא. מגמת העלייה המתונה במדד רווחיות היצוא, והעלייה המהירה במחיר היצוא התעשייתי יחסית למחירי תפוקת התעשייה ליעודים מקומיים, משקפת עלייה ברווחיות היחסית של היצוא, בהשוואה לרווחיות הייצור ליעודים מקומיים. ייתכן שבשנים האחרונות מגמה זו חדה למעשה משניתן להסיק מן הנתונים (ראה לוח ה' 5), בשל התמיכה הגדולה ליצוא, הגלומה באשראי הזול העומד לרשות היצוא, בתנאי האינפלציה הנוכחיים. לעומת זאת, משקף מדד התמורה לערך המוסף ביצוא יחסית להוצאות השכר. הרעה בכדאיות היצוא. העלייה המהירה, יחסית, של הוצאות השכר מאמצע 1975, מצביעה על הקטנת הכדאיות של גיוס עובדים להרחבת הייצור ליצוא.

התרחבות שוקי היצוא ב-1977, בשיעור של 5—6 אחוזים, היא כמחצית שיעור ההתרחבות ב-1976. ב-1975 וב-1976 הסבירו השינויים במשק העולמי חלק גדול מן התנודות בהיקף היצוא, ואילו השנה היתה תרומתם לגידול היצוא קטנה יותר, והשפעתם של הגורמים המקומיים היתה רבה יותר מבעבר. לאורך זמן בולט גם הקשר בין הרכב היצוא לבין השינויים בדפוסי הסחר העולמי: חדירתן של ארצות מתפתחות, המשופעות בכוח עבודה זול, לסחר במוצרי תעשייה שונים,

לוח ה'-2

מחיר היצוא יחסית למחירי שאר השימושים במשק, 1968 עד 1977
(מדדי מחירים — בסיס : 100.0 = 1972)

התוצר הלאומי הגולמי	היצוא	השימושים המקומיים	התוצר ביצוא	התוצר בשימושים המקומיים	התוצר הלא-סחיר	היצוא ביחס לשימושים המקומיים	התוצר ביצוא ביחס לתוצר בשימושים המקומיים	התוצר ביצוא ביחס לתוצר הלא-סחיר בתוצר הלאומי
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
1968	71.3	69.4	69.4	74.4	70.2	69.8	106.0	106.6
1970	78.0	74.9	76.8	78.4	77.9	77.8	100.6	100.8
1972	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1973	121.4	118.3	123.0	112.6	124.6	125.7	90.4	89.6
1974	161.5	160.8	169.5	137.2	170.3	173.5	80.6	79.1
1975	221.0	228.2	233.8	195.3	230.3	233.7	84.8	83.6
1976	279.1	296.6	298.9	264.6	284.3	286.2	93.1	92.5
1977	405.6	434.7	423.6	405.4	405.7	405.7	99.9	99.9

הערות: כל החישובים הם קירוב למחירי גורמי ייצור, ומסתמכים על נתוני החשבונות הלאומיים.

סור 1 — התוצר הלאומי הגולמי, למעט שירותי דיור וזקופים.

סור 2 — ערך היצוא בשוק המקומי.

סור 3 — השימושים המקומיים למעט יבוא אניות ומטוסים, יבוא בטחוני ישיר ושירותי דיור וזקופים.

סור 4 — בהנחת רכיב יבוא כולל של 40 אחוזים ביצוא, במחירי 1972. כמחירי רכיב היבוא שימשו מחירי תשומות, למעט דלק מיבוא (סי"פ), בשער חליפין אפקטיבי, והמחיר המקומי של דלק (ב"י).

סור 5 — שארית בין מחירי התוצר הלאומי הגולמי למעט שירותי דיור וזקופים, לבין מחירי התוצר ביצוא.

סור 6 — גזר ממחירי התוצר הלאומי הגולמי וממחירי התוצר ביצוא, בהנחה שהתוצר הסחיר (כולל היצוא) הוא 33 אחוזים מן התוצר במחירי 1972.

צמיחת היצוא בהשוואה לשימושים אחרים

(אחוזים)

העלייה או הירידה (—), ממוצעים שנתיים			
1976 עד 1977	1975 עד 1977	1973 עד 1977	1969 עד 1972
ב מ ש ק			
7.0	7.5	7.2	—
תוצר פוטנציאלי ¹			
0.6	1.4	2.4	11.2
התוצר בפועל (למעט שירותי דיור)			
—2.2	—1.1	2.4	10.5
שימושים מקומיים (למעט יבוא אניות ומטוסים וביטחון ישיר, ושירותי דיור)			
13.3	9.5	7.5	14.0
היצוא (הערך בשוק המקומי)			
ב ת ע ש י ה			
9.4	9.4	9.4	—
תוצר פוטנציאלי ²			
5.5	4.4	4.7	11.6
תפוקה תעשייתית בפועל (למעט יהלומים)			
2.6	2.4	3.6	11.4
התפוקה התעשייתית לייעודים מקומיים			
24.5	15.1	11.3	12.5
היצוא התעשייתי, למעט יהלומים			

(1) להסבר ההגדרות והחישובים — ראה לוח ב'7.

(2) להסבר ההגדרות והחישובים — ראה בנספח לפרק ג'.

הקטינה את כושר התחרות של הארצות המפותחות, וישראל בתוכן. ביצוא הישראלי משפיע הדבר לירידת משקלן של תעשיות מסורתיות, כגון טקסטיל והלבשה, מגמה שנמשכה גם השנה. לרפורמה בתחום מטבע החוץ, באוקטובר 1977 היו שלוש השלכות עיקריות על היצוא: איחוד שערי החליפין בכל מגזרי היצוא, פתיחת אפקטיבי בשיעורים שונים בחלקי היצוא השונים, וניוד שער החליפין. איחוד השערים, שבא לחסל עיוות קיים, התבטא בפתיחת אפקטיבי בשיעורים שונים מאוד בין חלקים שונים של היצוא: בענפי השירותים פחת השער בשיעור ניכר לעומת הפיחות הממוצע ליצוא המוצרים, שהיה נמוך (כ־6 אחוזים). במספר ענפי תעשייה, שהערך המוסף בהם נמוך, יחסית, אפילו נעשה ייסוף. איחוד שערי החליפין לא חל על שימושים סחירים שאינם יצוא; שער ההגנה לתחליפי יבוא אף עלה, יחסית, לשער החליפין ליצוא, ובכך נחשף עיוות, שהרפורמה הנוכחית לא עסקה בו.

בתחילת 1978 נחתמו בתעשייה הסכמי עבודה הכרוכים בעלויות שכר גבוהות. עלייה מהירה מדי של ההוצאות יחסית למחירי היצוא, בצירוף עם ההתאוששות המסתמנת בביקושים המקומיים בסוף 1977 ותחילת 1978, עלולה לפגוע בכדאיות היצוא התעשייתי.

2. התפתחות הגורמים המשפיעים על היצוא

ניתן לסווג את הגורמים, המשפיעים על התפתחות היצוא, לשניים: גורמים הקשורים להתרחשויות במשק העולמי, וגורמים מקומיים, הקשורים להתפתחות הכלכלית במשק. מבין הגורמים

המקומיים נוטלת מקום מרכזי הגדלת כדאיות היצוא, אם במישרין, כפי שהדבר עשוי להתבטא במחיר היחסי של היצוא, ואם בעקיפין, כמו למשל בהעלאת התמיכה, הגלומה באשראי מסובסד, העומד לרשות היצואנים. הקטנת לחצי הביקוש במשק, בשוק המוצרים ובשוק העבודה, משמשת גורם מסייע להרחבת היצוא. נוסף על כך, נודע בטווח הארוך משקל רב גם להגדלת כושר הייצור של מפעלים וענפים בעלי פוטנציאל יצוא. אשר לגורמי חוץ, הרי גידול הביקוש במשק העולמי בכלל, והביקוש ליצוא הישראלי בפרט, תורם להרחבת היצוא בכלל, ואילו את הרכב היצוא הישראלי לחוץ לארץ קובעים הן דפוסי הסחר העולמי, מבחינת הרכב המוצרים וחלקן של מדינות שונות בו, והן שינויים במעמדה התחרותי של ישראל במגזרים שונים של היצוא.

ב-1977 המשיך המחיר היחסי של היצוא, יחסית לשימושים המקומיים², לעלות, בשיעור של 3.4 אחוזים, לעומת עלייה של כ-1.6 אחוזים בשנה הקודמת³. (מחירי התוצר ביצוא, לעומת התוצר בשימושים האחרים, עלו ב-7 אחוזים, ומחירי התוצר ביצוא לעומת מחירי חלק התוצר הלא-סחיר בת"ג — ב-8 אחוזים). הפיחות הריאלי, המתרחש זו השנה השלישית, הוא תוצאה משולבת של תהליך מתמשך, שבו מתבצע פיתוח נומינלי, מצד אחד, על רקע רפיון השימושים המקומיים, מצד שני, הפיחות הריאלי מהווה תפנית ממגמת הירידה התלולה במחיר היחסי של היצוא ב-1973 ו-1974, בשל הרעת תנאי הסחר של המשק והפיגור בהתאמת שער החליפין לאינפלציה באותן שנים.

כאמור, התרחש הפיחות הריאלי מ-1975 בד בבד עם ריסון מתמשך של השימושים המקומיים. ריסון זה שימש אמצעי להקל על בעיית מאזן התשלומים דרך האטת הגידול ביבוא, אך נוסף על כך יצר במשק תנאים, שתכליתם לסייע להרחבה מהירה של היצוא: על רקע הצמיחה המתמשכת של גורמי הייצור, נוצר במשק עודף כושר ייצור; לחצי הביקוש המקומיים, שאיפיינו את התקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים, מותנו במידה רבה, וכך צומצם כוח המשיכה של השוק המקומי ליצרנים. הפיחות, שחל במחיר היחסי של היצוא, קשור גם הוא, בחלקו הגדול, למיתון הביקושים המקומיים; בצד עליות המחירים המהירות מצד ההוצאות, שהתרחשו במשק בשנים האחרונות, מנע ריסון השוק המקומי את עליית מחירי השימושים המקומיים בשיעור דומה לזה של היצוא, בעיקר בצמצמו את התמורה להון בעסקים המקומיים (ראה להלן).

בניגוד למיתון בשנים 1966—1967, לא התבטא עודף כושר הייצור בשנים האחרונות בעלייה מקבילה בשיעור האבטלה, והדבר עיכב בעד מתן דחיפה רבה יותר ליצוא, שהיתה גלומה במדיניות הכלכלית. תרומה מעין זה עשויה לבוא לידי ביטוי בשני מישורים: זמינות עובדים ורמת השכר. במישור הראשון, קיומה של אבטלה גלויה, להבדיל מאבטלה סמויה, מאפשר מעבר של כוח-אדם לאותם מפעלים, המעוניינים להרחיב את הייצור ליצוא, ומוגבלים בשל מחסור בעובדים; בתחום האחר, ניתן היה לצפות, שאילו היו תנאי הרפיון מתבטאים גם בשוק העבודה, היתה עליית השכר הריאלי (במונחי המעביד) קטנה יותר, והדבר היה מגדיל את

² חישובי לוח ה'-2 מציגים קירוב ליחס המחירים בין התוצר הסחיר והבלתי סחיר, המבטא את שער החליפין הריאלי. מחירי התוצר הבלתי סחיר אינם נמדדים במישרין, אלא מחושבים כשארית בין מחירי התוצר כולו לבין מחירי התוצר הסחיר. חישוב כזה מצריך הנחות בדבר גודלם של החלקים הסחירים בתוצר והמחירים שיש ליחס להם. בהשוואת מחירי התוצר ביצוא למחירי התוצר בשימושים אחרים אין מניחים הנחות אלה, אולם מחירי השימושים האחרים כוללים בהשוואה זו רכיב של תוצר סחיר, שאיננו יצוא. בהשוואת מחירי היצוא למחירי השימושים האחרים, מניחים מספר מועט יותר של הנחות (כגון רכיב התוצר ביצוא ומחירי היבוא לשם יצוא), אולם חסרונה בכך, שהיא משווה מחירים של תפוקות, ולא מחירים של תמורה לגורמי ייצור.

³ עלייה זו מושפעת מאוד השנה מעליית המחירים המהירה ביצוא היהלומים, שאופיה זמני. מחירי היצוא של היהלומים עלו השנה ב-36 אחוזים, לעומת כ-6 אחוזים ביצוא התעשייתי האחר, ו-15 אחוזים ביבוא יהלומים גולמיים.

לוח ה' 4

יצוא המוצרים (פ"ב), לפי ענפי משק וקבוצות מוצרים, 1973 עד 1977

העלייה או הירידה. (—) לעומת השנה הקודמת								1977	1976	1975	1974	1973		
ב מ ח י ר				ב כ מ ו ת										
1977	1976	1975	1974	1977	1976	1975	1974							
(א ח ו ז י ם)								(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)						י צ ו א ח ק ל א י
8.0	—0.4	25.9	7.2	2.8	—1.9	16.0	3.6	191.3	172.4	176.4	120.8	108.8	הדרים	
7.3	17.0	5.8	12.2	19.1	28.7	34.2	3.3	195.1	152.6	101.4	71.4	61.6	חקלאות אחרת	
7.7	7.1	17.4	8.8	10.5	9.2	23.1	3.7	386.4	325.0	277.8	192.2	170.4	סך כל היצוא החקלאי	
י צ ו א ת ע ש י י ת י														
—13.2	—25.9	10.3	59.2	44.9	—2.8	—15.2	17.8	76.5	60.8	84.4	90.2	48.1	מכרות ומחצבים	
(—15.7)	(—23.3)	(38.4)	(39.5)	(70.4)	(—9.9)	(—10.6)	(8.5)	(54.9)	(38.3)	(55.4)	(44.8)	(29.6)	אשלג	
(—5.2)	(—35.4)	(13.8)	(307.2)	(6.5)	(35.3)	(—40.5)	(61.9)	(13.5)	(12.5)	(14.3)	(21.1)	(3.2)	פוספטים	
9.5	0.8	6.8	24.1	5.3	22.0	—8.5	—1.3	177.8	154.2	125.4	128.4	104.8	מוזון	
(10.0)	(5.3)	(7.1)	(14.6)	(2.4)	(21.0)	(—22.2)	(6.0)	(81.8)	(72.6)	(57.0)	(68.4)	(56.3)	שימורי פרי הדר	
8.2	—0.3	9.1	12.2	—5.4	19.7	—8.1	—7.5	63.9	62.4	52.3	62.7	60.4	טקסטיל	
8.2	6.6	4.7	11.0	10.0	13.0	1.9	1.2	149.3	125.4	104.1	97.6	86.9	הלבשה	
4.9	18.6	—6.4	9.5	9.8	23.3	—17.5	—8.7	9.1	7.9	5.4	7.0	7.0	עור	
8.1	5.0	0.3	11.3	5.1	15.2	—3.5	—2.6	222.3	195.7	161.8	167.3	154.3	סך כל טקסטיל, הלבשה ועור	

13.8	6.7	-8.7	26.4	20.0	48.7	-6.0	-38.0	27.7	20.3	12.8	14.9	19.0	עץ
(12.8)	(8.9)	(-22.3)	(33.1)	(23.6)	(13.7)	(-3.5)	(-37.7)	(14.5)	(10.4)	(8.4)	(11.2)	(13.5)	לבידים וגגרות בנין
(14.6)	(4.1)	(11.3)	(15.1)	(9.6)	(138.6)	(5.9)	(-42.1)	(10.3)	(8.2)	(3.3)	(2.8)	(4.2)	רהיטים
6.0	0.9	-15.7	58.5	8.9	38.1	-12.6	4.2	4.5	3.9	2.8	3.8	2.3	נייר
6.0	0.9	-15.7	58.5	23.2	-40.9	17.4	-13.4	14.5	11.1	18.6	18.8	13.7	דפוס והוצאה לאור
7.1	-1.2	12.9	35.5	17.6	21.3	9.0	3.9	67.5	53.6	44.7	36.3	25.8	גומי ופלסטיקה
(6.0)	(-0.8)	(19.3)	(34.1)	(10.0)	(9.4)	(5.3)	(6.4)	(37.2)	(31.9)	(29.4)	(23.4)	(16.4)	צמיגים ואבובים
1.2	-9.9	4.4	80.7	20.4	32.3	18.5	48.0	269.9	221.5	185.9	218.7	81.8	כימיקלים
(-1.5)	(-16.0)	(2.3)	(75.2)	(32.0)	(3.9)	(-5.0)	(59.0)	(112.9)	(86.9)	(99.6)	(102.5)	(36.8)	כימייה בסיסית
(4.6)	(-4.7)	(1.9)	(46.3)	(-22.0)	(49.6)	(39.9)	(1.3)	(32.2)	(39.5)	(27.7)	(20.3)	(13.7)	תרופות
(-0.4)	(-7.1)	(17.2)	(27.9)	(34.0)	(-11.1)	(-3.5)	(59.7)	(49.7)	(36.8)	(49.9)	(44.1)	(21.6)	חומרי הדברה
			19.9	8.9	-1.6	41.6							מזה : כימייה למעט דלק
14.7	3.3	4.6	8.9	19.1	5.7	7.1	97.2	9.7	7.1	6.5	5.8	2.7	מינרלים אל-מתכתיים
(12.6)	(4.1)	(-0.2)	(7.7)	(14.5)	(-1.8)	(-4.2)	(124.7)	(5.8)	(4.5)	(4.4)	(4.6)	(1.9)	זכוכית ומוצריה
6.4	-6.5	9.5	45.6	61.4	-18.9	2.3	16.0	34.0	19.8	26.1	23.3	13.8	מתכת בסיסית
(-5.6)	(-18.4)	(12.3)	(58.2)	(58.3)	(-45.3)	(29.6)	(43.5)	(13.0)	(8.7)	(19.5)	(13.4)	(5.9)	ציגורות מתכת
11.3	0.4	8.7	15.2	39.1	73.3	24.4	23.6	188.2	121.6	69.9	51.7	36.3	מוצרי מתכת
11.5	-0.9	7.6	9.1	25.6	73.3	50.1	32.3	154.2	110.1	64.1	39.7	27.5	מכונות
11.0	1.9	18.3	9.5	14.4	126.4	-16.7	20.7	116.3	91.6	39.7	40.3	30.5	כלי הובלה
(10.4)	(5.4)	(18.1)	(9.5)	(-22.6)	(125.4)	(-0.1)	(-11.7)	(63.8)	(74.6)	(31.4)	(26.6)	(27.5)	מטוסים וחלקיהם
(11.0)	(1.9)	(18.3)	(9.5)	(3,875.2)	(57.0)	(-95.1)	(-)	(35.3)	(0.8)	(0.5)	(8.6)	(0.0)	אניות וחלקיהן

לוח ה' 4 (המשך)

יצוא המוצרים (פ"ב), לפי ענפי משק וקבוצות מוצרים, 1973 עד 1977

העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת								1977	1976	1975	1974	1973	
ב כ מ ו ת				ב מ ח י ר				1977	1976	1975	1974	1973	
1977	1976	1975	1974	1977	1976	1975	1974	(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)					
(א ח ו ז י ם)													
6.9	0.0	5.1	6.5	1.7	15.0	55.9	57.2	122.1	112.3	97.7	59.6	35.6	חשמל ואלקטרוניקה
(5.6)	(0.2)	(4.9)	(6.5)	(—4.8)	(23.9)	(125.5)	(60.4)	(60.5)	(60.2)	(48.5)	(20.5)	(12.0)	מכשירי קשר
													סך כל מתכת —
9.9	—0.3	7.9	14.6	22.9	53.5	28.4	30.3	614.8	455.4	297.5	214.6	143.7	אלקטרוניקה
				24.0	20.5	—7.2	44.2						מזה : למעט יצוא ביטחוני
35.6	7.3	—1.6	6.3	1.3	16.4	1.6	—2.2	1,099.0	799.8	640.8	641.1	617.2	יהלומים (ברוטו)
(35.6)	(7.3)	(—1.6)	(6.3)	(3.9)	(21.0)	(—0.8)	(—4.1)	(1,002.7)	(712.0)	(548.6)	(562.2)	(551.7)	יהלומים נטו
16.8	4.6	6.3	11.6	28.4	35.2	0.2	—7.8	66.0	44.0	31.1	29.2	28.4	תעשיות שונות
17.4	0.9	2.6	19.7	11.3	24.6	0.2	5.7	2,650.2	2,027.4	1,612.3	1,569.1	1,241.8	סך כל היצוא התעשייתי
6.4	—3.1	5.4	32.3	18.8	30.4	—1.0	12.3	1,551.2	1,227.6	971.5	928.0	624.6	יצוא תעשייתי למעט יהלומים
													יצוא תעשייתי למעט יהלומים
				17.0	28.4	5.3	11.8						מחצבים ודלק
				15.0	16.2	—4.6	11.7						מזה : למעט יצוא ביטחוני
													סך כל היצוא התעשייתי
16.0	1.8	4.7	18.4	11.3	22.3	2.5	5.3	3,036.6	2,352.4	1,890.1	1,761.3	1,412.2	והחקלאי
								46.6	62.2	50.9	63.7	46.9	יצוא אחר
								23.5	23.2	18.2	28.8	18.4	דלק ומוון לאניות ומטוסים
								9.3	23.6	6.2	14.0	8.8	מכירת אניות ומטוסים ישנים
16.0	1.8	4.7	18.4	10.1	22.2	1.6	5.7	3,083.2	2,414.6	1,941.0	1,825.2	1,459.1	סך כל יצוא המוצרים
								118.9	108.6	106.2	88.3	67.2	יצוא מותז
16.0	1.8	4.7	18.4	40.8	23.5	0.9	5.4	2,964.3	2,306.0	1,834.8	1,736.7	1,391.9	סך כל המוצרים (נטו)
													יצוא המוצרים למעט אניות
16.0	1.8	4.7	18.4	11.6	22.6	1.4	5.2	2,955.0	2,282.4	1,828.6	1,722.7	1,383.1	ומטוסים (נטו)

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נתוני סחר-חוק.

כדאיות היצוא. השפעת האבטלה על היצוא ניכרה במיתון הקודם. בסוף 1967 בוצע פיתוח פורמלי של 17 אחוזים. על רקע של אבטלת שיא, פיגרו עליות השכר והמחירים זמן רב אחר שיעור הפיתוח, והדבר הטביע את רישומו על שיעורי הגידול הגבוהים של היצוא בשנים שלאחר מכן. בשנתיים האחרונות עלו שיעורי האבטלה בקצב איטי ביותר (0.5 אחוזים ב-1976 ו-0.3 אחוזים ב-1977). גם שיעורים נמוכים אלה תרמו לגידול היצוא התעשייתי במיוחד ב-1977, שבה נחלשה השפעתם של גורמים חיצוניים, כמו התרחבות הסחר העולמי.

היצוא התעשייתי הוא מגזר גדול של היצוא, שמירב חלקיו מושפעים, במידה רבה, מגורמים כלכליים זהים. האינדיקטורים לכדאיות היצוא התעשייתי⁴ מתבססים על מדדי מחירים ספציפיים לענף התעשייה (לעומת מדדי המחירים של החשבונות הלאומיים, שהם גגורים, ומשקפים ממוצע, שטוח השינוי בו רחב יותר). התמונה המצטיירת בבחינת היצוא התעשייתי דומה, במספר מובנים, ליצוא בכלל, אך מאפשרת בחינה רחבה יותר של הכדאיות היחסית.

התפתחות המחיר בלירות ליצואן, יחסית למחירים בשוק המקומי, מורה על עלייה ניכרת בכדאיות היצוא בשנים האחרונות: ב-1977 נמשכה עלייתו של מחיר זה, לאחר שעלה גם בשנתיים שלפני כן, ורמתו ב-1977 היתה גבוהה ב-14 אחוזים מזו של 1973. השינויים במדד רווחיות היצוא⁵ התעשייתי מעידים על כיוון השינוי במדד הרווח (הגולמי) ליחידת תפוקה, ועל משקל הרווח מן התפוקה במחירים שוטפים. (בדרך עקיפה, המתחשבת ביחס הפיסי בין הון לבין תפוקה ובמחירי ההון המושקע והתפוקה ליצוא, מצביעים השינויים במשקל הרווח מן התפוקה על השינויים בשיעור התשואה על ההון המושקע). מאז סוף 1976 מורה מדד רווחיות היצוא על עלייה (פרט לרביע השני של 1977, שהושפע מאד מתוספת היוקר ומהסכמי השכר), ובממוצע שנתי הוא גדל ב-3 אחוזים. מגמת התפתחות מדד זה בשנים האחרונות אינה חד משמעית, אך ברור כי הרווחיות בסוף 1977 היתה גבוהה במספר אחוזים מן השנים שלפניה.

בתעשיות יצוא מובהקות (שאינן להן תחליף מובהק בשוק המקומי), מהווה מדד הרווחיות קריטריון חד-משמעי לכדאיות הגדלת הייצור ליצואן, כלומר עליית המדד מצביעה על נטייה להגדיל את הייצור ליצוא, וירידתו — מקטינה אותם. השפעת הרווחיות על היצוא התעשייתי, שהוא בר-תחרות לשימושים מקומיים של תפוקת התעשייה, תלויה, בין השאר, ברווחיות היצוא ביחס לרווחיות בייצור ליעודים מקומיים. בחינה משולבת של מדד הרווחיות ומדד המחיר היחסי מצביעה על ירידה מתמשכת, בשנים האחרונות, של הרווחיות בייצור ליעודים מקומיים. תופעה זו היא בעיקר פרי ההתפתחות הכלכלית הנוכחית, המאגדת ריסון ביקוש מקומי עם אינפלציה של הוצאות, ומונעת מיצרנים מקומיים להתאים את רווחיהם הנומינליים לאינפלציה. בכך גדלה רווחיות היצוא התעשייתי יחסית לייצור לשוק המקומי.

מאמצע 1975 עלה השכר ליחידת תפוקה בקצב מהיר מעליית מחיר הערך המוסף ביצוא התעשייתי, תופעה שהתמתנה במקצת לקראת סוף 1976.⁶ אינדיקטור זה מצביע על ירידה בכדאיות היצוא בכ-5 אחוזים ב-1976 ובכאחוז אחד ב-1977, לאחר שנים רבות של עלייה מובהקת. בטוח הקצר (שבו מלאי ההון נתון ורכיב היבוא אינו בר-שינוי), ישו יצואנים את התפוקה השולית של העבודה לשכר המנוכה בתמורה לערך המוסף, והעלייה המהירה יחסית של השכר מצביעה על אי-כדאיות גיוס עובדים והרחבת הייצור בענפי היצוא. תמונה זו מצטרפת

⁴ הדיון כאן הוא בכדאיות היצוא התעשייתי למעט יהלומים, מחצבים ודלק. יצואם של שלושה ענפים אלה קשור קשר רופף בלבד לתנאי המשק ולמחירים המקומיים.

⁵ מדד רווחיות היצוא הוא המחיר בלירות, שמקבל היצואן ליחידת תפוקה, יחסית לעלות סל התשומות הקנויות (דהיינו שכר, ותשומות ביניים מיבוא ומייצור מקומי), המשמש ליצירת יחידת תפוקה זו.

⁶ עליית השכר מנוכה באומדן עליית התוצר לשעת עבודה. בבסיס החישובים, המוצגים בלוח ה' 5, מונח גידול יעילות העבודה בשיעור 3.5 אחוזים ב-1976 ו-5.1 אחוזים ב-1977. משמעות הדבר היא, שהשכר הריאלי במונחי המעביד, גדל בתקופה זו מהר יותר מן הגידול בפריזון העבודה.

לוח ה' - 5

אינדיקטורים לכדאיות היצוא התעשייתי, 1966 עד 1977

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (9")	התמורה לע"מ / השכר ליחידת תפוקה (9)	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (8")	המחיר הייחסי ליצואן (1)/(7) = (8)	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (7")	מחירי תפוקה לשוק המקומי (7)	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (6")	רווחיות הייצוא יחסית לתשומות (1)/(5) = (6)	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (5")	מחיר משוקלל של התשומות (5)	מחירי תשומות מקומיות (4)	שכר ליחידת תפוקה (3)	מחירי תשומות מיבוא (בל"י) (2)	העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת (1")	המחיר ליצואן (בל"י) (1)	
	68.4		74.8		74.3		79.4		70.0	72.3	83.1	54.0		55.6	1966
46.2	100.0	33.7	100.0	34.6	100.0	25.9	100.0	42.9	100.0	100.0	100.0	100.0	79.9	100.0	1972
8.1	108.1	6.5	106.5	17.8	117.8	4.3	104.3	20.3	120.3	118.8	113.5	129.1	25.5	125.5	1973
1.3	109.5	—2.1	104.3	41.0	166.1	—3.6	100.6	43.2	172.3	176.5	149.8	184.7	38.1	173.3	1974
8.7	119.0	6.5	111.1	33.7	222.1	4.3	104.9	36.6	235.3	242.6	207.3	246.8	42.4	246.8	1975
—6.5	113.6	1.6	112.9	21.8	270.5	—1.1	103.7	25.2	294.5	301.2	269.7	304.4	23.8	305.5	1976
—0.9	112.6	7.7	121.7	28.6	347.8	2.9	106.7	34.7	396.6	392.8	377.5	420.4	38.5	423.1	1977
															1975
3.2	119.6	4.9	114.1	11.4	210.9	2.9	105.9	13.5	227.3	230.9	196.1	248.3	16.8	240.7	1
2.8	123.0	—1.3	112.7	3.3	217.9	0.8	106.7	1.2	230.0	237.3	202.3	241.5	2.0	245.5	2
—6.4	115.1	—3.3	109.0	1.5	221.2	—3.1	103.4	1.3	233.0	240.6	211.1	238.5	—1.8	241.0	3
1.5	116.8	—0.9	107.9	7.7	238.3	—0.6	102.8	7.4	250.2	261.5	221.5	255.4	6.7	257.2	4

1976															
1	272.8	6.1	270.2	232.4	273.5	262.7	5.0	103.8	1.0	248.2	4.2	109.9	1.8	118.3	1.3
2	297.1	8.9	292.1	263.6	295.3	286.8	9.2	103.6	-0.2	264.8	6.7	112.2	2.1	114.3	-3.4
3	308.8	3.9	314.6	272.5	306.9	300.7	4.8	102.7	-0.9	274.4	3.6	112.5	0.3	111.5	-2.5
4	344.1	11.4	342.1	309.4	329.2	327.9	9.0	104.9	2.2	294.4	7.3	116.9	3.9	111.7	0.2
1977															
1	369.2	7.3	361.3	327.5	347.1	346.2	5.6	106.6	1.6	308.6	4.8	119.6	2.4	114.7	2.6
2	391.3	6.0	383.5	373.1	367.7	373.3	7.8	104.8	-1.7	329.4	6.7	118.8	-0.7	106.5	-7.1
3	425.7	8.8	418.1	383.8	399.0	400.5	7.3	106.3	1.4	350.9	6.5	121.3	2.1	112.5	5.6
4	506.0	18.9	520.1	423.3	457.5	466.2	16.9	108.5	2.1	402.4	14.7	125.7	3.7	116.8	3.9
1977 יולי—															
אוקטובר															
נובמבר—															
דצמבר															
1978 ²															
א	551.2	8.9	587.7	478.7	501.0	519.1	11.3	106.2	-2.1	440.6	9.5	125.1	-5.0	108.9	-6.8
ב	567.7	12.2	605.3	478.7	501.0	523.8	12.4	108.4	-0.1	440.6	9.5	128.8	2.5	112.5	-3.7

הערות:

- (1) הנתונים הם לגבי היצוא התעשייתי למעט יהלומים מהצבים ודלק. הסברים לחישובים מצויים בנספח.
- (2) החישובים לרביע הראשון של 1978 מבוססים על נתונים חלקיים בלבד ומופיעים בשתי צורות אלטרנטיביות: חישוב א' אינו מביא בחשבון עליית מחירים בחו"ל; בחישוב ב' הונחו, לשם הדגמה, עליות מחירים בדולרים בשיעור 3 אחוזים לעומת הרביע האחרון של 1977. שיעורי השינוי המופיעים בחישובים הם לעומת הרביע האחרון של 1977.

למגמת ההרעה, המסתמנת כבר החל מ־1974, בהשוואת השכר ליחידת תפוקה ביצוא התעשייתי בין ישראל לבין מדינות תעשייתיות מפותחות, ולהשלכות המגמה השלילית על ירידת כושר התחרות של היצוא התעשייתי. עם כל הזהירות הדרושה לגבי נתוני השכר בשנתיים האחרונות⁶, הרי קרוב לוודאי, שעליית השכר הריאלי בתעשייה היא ממשית, והדבר מצביע על מגבלה להרחבת היצוא במגזר זה.

אמצעי המדיניות, שהופעלו בשנים האחרונות, נועדו ליצור שינוי מבני של המשק לטובת היצוא, ואכן, חלקן של הבדיקות מורות, כי מתחוללים שינויים בכיוון הרצוי. בשנים 1975 עד 1977, ובמיוחד בשנתיים האחרונות, נראה כי שיעור הצמיחה הממוצע של היצוא גבוה בצורה מובהקת משיעור הצמיחה של המשק, שלו ניתן היה לצפות אלמלא תנאי הריסון הנוכחיים. כך, למשל, גדל היצוא בשנים 1976 ו־1977 ב־13 אחוזים בממוצע שנה, בעוד שכושר הייצור של המשק גדל ב־7 אחוזים (9.5 אחוזים ביצוא, לעומת 7.5 אחוזים בכושר הייצור בין 1975 ל־1977). בתעשייה התרחש גידול ממוצע של 24 אחוזים ביצוא התעשייתי (למעט ילומים) באותן שנים, לעומת גידול של 9 אחוזים בכושר הייצור הכולל (15 אחוזים לעומת 9 אחוזים בשלוש השנים האחרונות). הפער בין שיעורי הצמיחה של היצוא לבין אלה של כושר הייצור הכולל היה בשנים אלה רחב אף מן הפער ששרר בשנים 1969 עד 1972. המגמה הממוצעת בשנים 1973 עד 1977 (עיין לוח ה'־3) משקפת, אם כן, שתי תת־תקופות, בעלות מגמות הפוכות: השנים 1973 ו־1974 (ובמידה מסוימת גם 1975), שבהן חלה ירידה חזקה בצמיחה היחסית של היצוא, והשנים 1976 ו־1977, שבהן גדל היצוא בקצב מהיר בהשוואה לכושר הייצור הכולל.

היות וההרכב הענפי של המועסקים בתעשייה לא השתנה הרבה בשנים האחרונות והצבר ההון היה מהיר יחסית בענפים, שיצואם צמח במהירות⁷, ניתן לסכם ולומר, כי גורמי הגידול הניכר ביצוא היו: (א) הגדלת התעסוקה בייצור ליצוא על חשבון התעסוקה בייצור לייעודים מקומיים; (ב) הגדלת הפריז; (ג) הגדלת משקלו של ההון בגורמי הייצור. ייתכן כי היערכות גורמי הייצור בתעשייה השתנתה בהתאם להטיה ליצוא, שאירעה בהרכב השימושים של הענף, אולם במשק כולו לא נראה ביטוי להתרכזות התעסוקה בענפים בעלי פוטנציאל יצוא, בהשוואה לעבר: תוספת המועסקים בשנים האחרונות התקוזה לענפי השירותים למיניהם, מענף הבנייה לא נפלטו עובדים בהיקף מתאים לצמצום שחל בו, ומספר המועסקים בתעשייה היה דומה ב־1977 לרמה של 1974. מספר תופעות אמנם יצאו דופן מתמונה זו בכיוון הרצוי (כגון העלייה האיטית בתעסוקה בתעשייה בשנתיים האחרונות, לאחר שפל בתחום זה ב־1975 וגידול התעסוקה בענפי שירותים לתיירות), אך אין בהן כדי לשנות את המסקנה הכללית, כי השינויים, שחלו במבנה התעסוקה, לא סייעו לשינוי מבנה המשק בכיוון הרצוי. במידה מרובה זוהי תוצאה של מדיניות התעסוקה המרחיבה של הסקטור הציבורי בשנים האחרונות.

ההתפתחויות במשק העולמי, והתנודות בהיקף שוקי החוץ של ישראל, תרמו בשנים האחרונות, יותר מבעבר, לשינויים ביצוא. על רקע הקיפאון בצמיחת המשק הישראלי, התהפכות בתנאי הסחר ובמחירים היחסיים של היצוא, ואי־הוודאות לגבי התפתחות המשק בעתיד, נוטלות ההתפתחויות הכלכליות בעולם מקום רב יותר מבעבר בהסבר התנהגות היצוא. מאז 1973 ידע המשק העולמי שפל, ולאחריו התאוששות מחודשת. התאוששות המשקים התעשייתיים הגדולים, שהחלה במחצית השנייה של 1975, הואטה במרוצת 1976, והתוצר שלהם, שירד ב־1.5 אחוזים ב־1975, עלה ב־5.5 אחוזים ב־1976 וב־4.0 אחוזים ב־1977.

⁶ בנתוני השכר ב־1976 כלולים תשלומים רטרואקטיביים, הנעוצים בהסכמי שכר. ייתכן גם שקיימת נטייה למשוך שכר מנהלים במקום רווחים מן הפירמות, בעקבות הרפורמה במס הכנסה. נוסף על כך ראוי לציין, כי הגידול בפריז העבודה, הגלום בחישובים, איננו מבוסס על מדידה, אלא על הנחות וחיוץ מן העבר, וייתכן שבתעשיות יצוא מסוימות גדל הפריז מהר יותר מכפי שהונח בחישובים.

⁷ עיין להלן פרק ט"ו: התעשייה.

לוח ה' 6
יצוא המוצרים במחירים קבועים 1972 עד 1977
(מדדים = 100.0 ; נתונים מנוכי עונתיות¹)

סך כל היצוא (נטו) למעט אניות ומטוסים	יצוא תעשייתי למעט יהלומים מחצבים דלק ויצוא ביטחוני	יצוא תעשייתי למעט יהלומים מחצבים ודלק	יצוא תעשייתי למעט יהלומים	יהלומים (ברוטו)	תעשיות מתכת ³ אלקטרוניקה ³	כימיקלים, למעט דלק	תעשיות קלות אחרות ²	טקסטיל, הלבושה ועור	מזון	מכרות ומחצבים	יצוא חקלאי אחר	
103.0	100.8	100.0	98.5	112.2	100.9	118.9	94.8	93.6	99.8	87.9	94.4	1972
108.8	112.6	111.8	110.6	109.7	131.5	168.0	89.6	91.2	98.5	103.5	97.7	1974
110.3	107.4	117.6	109.4	111.5	168.9	165.6	89.8	88.0	90.2	87.7	130.9	1975
135.2	124.7	150.9	142.7	129.8	259.2	180.4	105.5	101.4	109.9	85.3	168.5	1976
150.9	143.5	176.5	169.4	131.5	318.5	216.2	128.1	106.6	115.7	123.6	200.8	1977
106.2	113.5	110.4	109.3	109.4	115.3	149.5	95.6	101.2	107.7	88.6	77.4	I 1974
109.0	114.4	111.6	109.9	109.1	124.7	166.1	87.5	92.0	108.7	97.9	123.5	II
109.9	118.0	116.5	116.2	104.1	143.5	180.9	90.8	89.6	89.9	117.6	85.6	III
110.6	110.3	109.7	108.6	115.8	138.8	173.3	85.6	83.4	98.1	111.9	101.7	IV
106.3	109.6	113.0	107.7	105.4	156.7	172.3	82.3	78.9	93.4	108.8	118.9	I 1975
108.4	103.0	111.2	105.0	115.1	157.8	160.8	88.8	80.9	83.7	94.9	116.0	II
109.4	107.5	114.5	104.7	112.8	145.4	153.8	93.0	90.6	97.0	63.3	129.6	III
117.8	115.5	131.9	120.9	112.8	210.7	173.7	93.9	98.8	95.5	80.4	156.8	IV
123.6	114.9	134.3	128.5	117.8	225.8	154.8	91.0	100.7	99.4	80.3	164.8	I 1976
131.2	123.3	149.1	140.3	120.8	260.5	178.7	103.0	101.8	106.3	83.4	156.2	II
143.6	127.4	159.3	150.2	139.8	272.0	183.1	105.3	102.0	121.5	89.1	185.1	III
144.3	137.3	160.2	151.2	141.2	272.1	202.5	117.2	100.4	121.2	88.0	179.4	IV
146.8	139.4	158.1	150.1	155.5	242.2	208.0	135.7	113.0	105.9	96.7	170.1	I 1977
144.9	147.8	168.0	160.1	125.0	284.4	209.0	127.2	105.7	123.9	110.5	197.9	II
152.0	146.4	186.7	181.0	118.1	349.2	225.3	124.3	104.1	117.2	124.4	208.0	III
160.3	146.9	192.3	185.5	124.7	376.3	223.5	128.2	103.6	124.9	161.7	236.0	IV
162.3	163.7	217.1	187.7	142.9	340.0	252.9	150.4	116.0	136.5	132.8	267.6	I 1978

(1) הניכוי נעשה מהסדרות הרבע שנתיות במחירים קבועים כדי להביא בחשבון עונתיות במחירים.

(2) יצוא התעשיות : עץ, נייר, דפוס, גומי ופלסטיק, מינרלים אל מתכתיים ותעשיות שונות.

(3) יצוא התעשיות : מתכת, מוצרי מתכת, מכונות, כלי הובלה, חשמל ואלקטרוניקה.

(4) נתונים ארעיים. המדדים מחושבים מנתוני היצוא במחירי הרביע האחרון של שנת 1977.

שוקי החוץ של ישראל התרחבו השנה בשיעור של 5–6 אחוזים, כמחצית עד שני שלישים משיעור התרחבותם בשנה הקודמת.⁸ העידוד ליצוא הישראלי, מצד התרחבות השוק העולמי, היה ב־1977 קטן בהרבה מאשר בשנת 1976, שבה יצא המשק העולמי משפל. תמורות בדפוסי הסחר במשק העולמי משפיעות גם על הרכב היצוא של ישראל. בשנים האחרונות גדל באופן ניכר משקלן של המדינות המתפתחות בסחר העולמי של מוצרי תעשייה מסורתיים, בהתבססן בעיקר על כוח העבודה הזול בהן; הדבר משפיע, בצד גורמים אחרים, על הירידה המתמדת בחלקן הריאלי של תעשיות כגון טקסטיל, הלבשה, עץ ופלסטיק ביצוא התעשייתי.

במדיניות התמיכה ביצוא דרך שער החליפין חלו בשנים האחרונות שינויים מספר. ביולי 1975 הופעלה שיטת "הפיחות הזוחל" בשער החליפין הרשמי, שנועדה לאפשר התאמה יותר הדרגתית ורצופה של השער לאינפלציה המהירה; ממאָרס 1976 הוצמד לשיטה זו גם פחות זוחל, בשיעור דומה של תמריצי היצוא, ואגב כך בוטלה השיטה, שאיפשרה קודם לכן פיתוחים דיפרנציאליים לקבוצות יצוא שונות; ביולי 1976 הומרה הצמדת הל"י לדולר בהצמדתה ל"סל" בן חמש מטבעות, כדי להבטיח, שהתמורה הכוללת ליצואנים בל"י לא תשתנה כתוצאה משינויים בין שערי המטבעות השונים ב"סל"; באוקטובר 1977 הופעלה רפורמה כוללת בתחום מטבע החוץ, שכללה, בין השאר, איחוד מלא של שער החליפין האפקטיבי לכל סוגי היצוא במשק ולרכיב היבוא שלהם, תוך ביצוע פיתוח ונידוד של שער החליפין.

הרפורמה בשער החליפין היוותה פיתוח משמעותי ביותר בשער למרבית יצוא השירותים, שהופלה עד אז לרעה, ואל נכון נהיה עדים להשפעתה על התפתחותם העתידה של ענפי השירותים, הרגישים לשער החליפין: בעיקר יצוא התיירות ושירותים אחרים. יש להניח, שההשפעה על יצוא התחבורה והביטוח תהא קטנה.

הפיתוח האפקטיבי בשער ביצוא המוצרים הסתכם ב־6 אחוזים, מהם 8 אחוזים ביצוא החקלאי ו־4 אחוזים ביצוא התעשייתי. (שינויי השער האפקטיבי לערך המוסף נעו, למשל, בין פיתוח של 13 אחוזים בענף היהלומים לייסוף של 4 אחוזים במוצרי גומי ופלסטיקה). איחוד השערים חשף את העיוות בשווי הרב, שהיה קיים בשערים לערך המוסף ביצוא; השונות הרבה של שיעורי הפיתוח לענפים שונים של היצוא התעשייתי מבטאת חיסול עיוות קיים.

שער החליפין האפקטיבי אוחד לגבי היצוא, אך נשאר מפלה לגבי שימושים אחרים, שרכיב היבוא שלהם הוא מושא למכסים שונים. מידת הפיזור של שערי החיסוי לתחליפי יבוא תעשייתי תיים לא השתנתה כלל, ואפליית השערים בין יצוא לתחליפי יבוא תעשייתיים, לטובת האחרונים, אף עלתה מ־20 ל־30 אחוזים.⁹ הורדת מכסים היא אמנם חלק ממדיניות החשיפה, המופעלת זה זמן רב (והורדת מכסים, בשיעור קטן, נעשתה גם באוקטובר 1977), אך ההגיון של הגדלת

⁸ יש להבחין בהבדלים בעוצמת השינוי על פי אינדיקטורים שונים (עיין לוח ה'־8). יבוא הארצות התעשייתיות, שהן ארצות היעד העיקריות של היצוא הישראלי, מכיל סחר בחומרי גלם, שבו אין ליצוא הישראלי חלק (פרט למחצבים). יצוא הארצות התעשייתיות דומה באופיו ליצוא הישראלי, ויכול לשמש קירוב לשינויים בשוקי היצוא של ישראל, אך ארצות היעד שלו אינן תמיד זהות עם אלה של ישראל. נתוני היבוא העולמי מתחשבים גם בשינויים בסחרן של מדינות, שישארל אמנם איננה מייצאת אליהן, אך הן משפיעות בעקיפין על שוקי היצוא, דרך סחרן של מדינות אחרות. תשומת הלב מופנית גם להשפעת תנאים מיוחדים, בשנים מסוימות, על האינדיקטורים השונים: ב־1974, למשל, גדל יצוא הארצות התעשייתיות כתוצאה מן הגידול ביבוא של ארצות אופ"ק, בעוד שיבואן שיקף את התחלת השפל הכלכלי בהן; שנת 1976 הצטיינה בגידול ניכר בסחר הדלק הגולמי, שבו אין לישראל נוטלת חלק, והדבר מגדיל את שיעור הגידול של היבוא באותה שנה, ומקטין אותו ב־1977.

⁹ בהרחבה דן בכך מאמרו של " ברוך, העומד להתפרסם בסקר בנק ישראל הקרוב.

לוח ה' 7

השוואת השכר ליחידת תפוקה בישראל ובארצות התעשייתיות, 1965 עד 1977
(מדדים: 100.0 = 1970)

השנה	ישראל		8 ארצות תעשייתיות				
	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	המחיר בל"י ליצואן	עיקריות		עיקריות		
			השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	
	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	המחיר בל"י ליצואן	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	השכר ליחידת תפוקה בתעשייה	יחס השכר ליחידת תפוקה בין ישראל לארצות התעשייתיות	יחס השכר ליחידת תפוקה בין ישראל לארצות התעשייתיות	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
1965	85.4	69.3	123.2	101.7	102.2	121.2	120.6
1966	94.6	73.4	128.9	102.0	101.6	126.4	126.9
1967	94.6	80.4	117.7	100.4	99.0	117.2	118.9
1968	90.2	88.0	102.5	98.4	99.6	104.2	102.9
1969	90.2	91.3	98.8	97.9	99.3	100.9	99.5
1970	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1971	105.7	114.7	92.2	103.2	100.4	89.3	91.8
1972	113.9	132.1	86.2	105.3	99.7	81.9	86.5
1973	129.2	165.8	77.9	102.8	96.9	75.8	80.4
1974	170.5	228.9	74.5	94.5	86.9	78.8	85.7
1975	236.2	326.0	72.5	98.1	92.9	73.9	78.0
1976	307.2	403.5	76.1	93.8	87.7	81.0	86.8
1977	430.0	558.9	76.9	92.9	87.0	82.8	88.4

הערות: 2 — שער החליפין האפקטיבי מוכפל במדד מחירי היצוא בדולרים (ביצוא תעשייתי, למעט יהלומים, טור 4 — שקלול נתוני 8 הארצות, לפי משקל כל ארץ בסך כל היצוא של ארצות אלה.
טור 5 — שקלול נתוני 8 הארצות לפי משקל כל ארץ ביצוא התעשייתי (למעט יהלומים) של ישראל.
המקור: המכון הלאומי הבריטי (N.I.E.R.), קרן המטבע הבינלאומית (I.F.S.) ו-O.E.C.D.

לוח ה' 8

השננויים הריאליים בסחר בשוקי היצוא, 1973 עד 1976
(אחוזים)

	1977	1976	1975	1974	1973
1. היבוא העולמי	5.0	12.0	-4.5	5.0	13.0
2. יבוא הארצות התעשייתיות	5.0	14.5	-7.5	1.0	12.5
3. יצוא הארצות התעשייתיות	5.0	10.5	-4.5	7.5	14.0
4. יבוא ארצות עיקריות משוקלל בחלקן היחסי ביצוא של ישראל ¹	6.5	17.4	-7.1	-1.3	8.1

(1) יבוא 17 ארצות משוקלל בחלקן היחסי ביצוא התעשייתי, למעט יהלומים, ב-1976.
המקור: שורות 1-3 — מעובד על פי נתוני קרן המטבע הבינלאומית.
שורה 4 — עיבודי בנק ישראל.

לוח ה' 9
השינויים ברכיבי התמורה ליצואן, ער 1973
(אחוזים)

העלייה או הירידה (—) לעומת התקופה הקודמת														
1978	1977				1976				1977	1976	1975	1974	1973	
I	IV	III	II	I	IV	III	II	I						
	1.5	3.1	1.8	0.7	4.1	2.3	—2.0	1.2	7.8	—1.4	9.3	24.3	18.3	1. מחירי היצוא בדולרים ¹
4.5	2.4	1.0	0.5	1.1	1.1	—0.1	—2.1	—0.6	2.8	—6.4	3.3	—0.7	7.4	2. שער הדולר לעומת סל 15 המטבעות ²
	—0.9	2.1	1.3	—0.4	3.0	2.4	0.1	1.8	4.8	5.3	5.8	25.2	10.1	3. מחירי היצוא בניכוי השפעת תנודות המטבע ³ [(1):(2)]
9.4	14.7	6.7	4.0	5.6	6.8	5.2	6.3	4.4	27.6	25.8	34.6	10.6	4.9	4. שער החליפין האפקטיבי הממוצע של הל"י לעומת הדולר
14.4	17.4	7.8	4.5	6.8	8.0	5.1	4.1	3.8	31.2	17.7	39.0	9.8	12.7	5. שער החליפין האפקטיבי הממוצע של הל"י לעומת סל 15 המטבעות [(2)×(4)]
	13.7	8.9	5.3	5.2	10.1	7.8	6.4	6.3	33.8	32.4	42.3	38.5	15.5	6. התמורה ליצואן למעט השפעות תנודות מטבע [(3)×(4)]
	16.4	10.0	5.9	6.3	11.3	7.6	4.1	5.7	37.5	24.0	47.0	37.4	24.1	7. התמורה ליצואן בל"י [(3)×(5)] או [(1)×(4)]

- (1) יצוא המוצרים, למעט יהלומים ודלק.
(2) שקלול התנודות בשער הדולר לעומת 15 המטבעות כמשקלן היחסי של הארצות ביצוא של ישראל.
(3) משקף את מחירי היצוא במטבעות ארצות היעד של היצוא.

היעילות הכלכלית, שעמד מאחורי איחוד השערים ביצוא, מחייב קיצוץ מתאים ומהיר יותר של מכסים, כדי להתקרב לשער אחיד בתחליפי היבוא וביצוא. הפיחות האפקטיבי המזערי ביצוא המוצרים וההשלכות שיהיו לניוד השער על הדינמיקה של שער החליפין, מציבים סימן שאלה לגבי השפעת ההסדר הכלכלי החדש על היצוא. הכדאיות של היצוא התעשייתי עלתה בוודאי בחודשים נובמבר-דצמבר 1977, מחמת הפיגור של עליות המחירים והשכר לאחר הפיחות. נתונים ארעיים מאפשרים גם להניח, כי ברביע הראשון של 1978 לא ירדה כדאיות היצוא מתחת לרמה שלפני אוקטובר 1977. הבעייתיות לגבי המשך העלייה בכדאיות היצוא נעוצה בהתפתחות הכלכלית ברביעים האחרים של שנת 1978. הסכמי השכר החדשים מבשרים עליית שכר מואצת בתעשייה במרוצת 1978. על רקע ההתאוששות המסתמנת בביקושים המקומיים בחודשים האחרונים — יש מקום לחשוש מפגיעה בכדאיות היצוא בחודשים הקרובים.

3. יצוא המוצרים

ב-1977 היה הגידול הריאלי ביצוא המוצרים בשיעור של 11.5 אחוזים — כמחצית משיעור הגידול ב-1976. התפתחות זו משקפת האטה בולטת בגידול היצוא הביטחוני ויצוא היהלומים והאטה ביצוא החקלאי האחר — האטות שהאפילו על האצה חזקה ביצוא במחצבים ויצוא ענפי הכימיה.

היצוא החקלאי גדל השנה ריאלי ב-10 אחוזים (לעומת 9 אחוזים ב-1976). היתה הרחבה בשיעור 3 אחוזים ביצוא ההדרים והאטה בקצב הגידול של היצוא החקלאי האחר מ-29 ל-19 אחוזים. עליית המחירים ב-1977 בשני רכיביו העיקריים של היצוא החקלאי היתה שווה (בגידול למגמת השנים האחרונות) ודומה לשיעור עליית המחירים הכללית במערב אירופה, היציבות היחסית ביצוא ההדרים בשנתיים האחרונות מבטאת את שיווי המשקל של הטווח הארוך, שאליו הגיע הענף: חלק גדול מן השוק נתון בידי ישראל ובהעדר התרחבות לשווקים חדשים — מצטמם צמים השינויים בביקוש לאלה שמקורם בשינויים בנטייה לצרוך ובשינויים בצריכה הפרטית לנפש בארצות היעד. ביצוא החקלאי האחר המצב שונה: קיים פוטנציאל שוק גדול מאוד ברוב המוצרים, והיצוא נתון זה כמה שנים בגידול מהיר. לאחר זינוק גדול בשנת 1975 הסתכמה בשנים 1976 ו-1977 האטה בשיעור הצמיחה של יצוא זה, אולם יתכן שקצבה שב וגדל במחצית השנייה של 1977 ובתחילת 1978. להרחבה ולהזולה של ההובלה האווירית בשנה האחרונה היתה השפעה חיובית על היצוא החקלאי: התאפשר יצוא, שלא היה ניתן (מבחינה טכנית) ליצוא דרך הים וגדלה הכדאיות של יצוא גידולים מסויימים.

נתוני ענף היהלומים, שהוא ענף יצוא מובהק, מעוררים כמה שאלות. היצוא ברוטו גדל, במונחים ריאליים, בכאחוז אחד, לעומת 16 אחוזים בשנה שעברה. העלייה ביצוא התרחשה תוך עליית מחירים של 35 אחוזים (בסוף 1977 היו מחירי היצוא בדולרים גבוהים ב-55 אחוזים לעומת סוף שנת 1976). מגמת היבוא של היהלומים הגולמיים היתה שונה לחלוטין: מחיריהם של אלה עלו ב-15 אחוזים והיתה עלייה כמותית של 30 אחוזים. השוני בהתפתחות היצוא והיבוא של יהלומים הוא, בעצם, התרפה של מגמות דומות ששררו גם בשנים 1975 ו-1976. היחס בין היבוא ליצוא במחירים קבועים גדל בין 1975 ל-1977 מ-0.75 ל-1.18 ומשמעותו הברורה היא גידול רב במלאי חומרי הגלם בענף.

פיגור מתמשך כל כך במחירי היבוא אחר מחירי היצוא, למרות הרעה בתנאי הסחר של הענף בשנים 1974—1975, מעוררת תמיהה. הקרטל הבינלאומי של חומר גלם, שהוא המקור לרוב יהלומי הגלם בעולם ומספק במישרין כמעט 50 אחוזים מן היבוא של ישראל, לא העלה את מחיריו במהירות מתאימה וזו היתה הסיבה העיקרית לפיגור מחירי היבוא (ואכן, בימים

לוח ה' - 10

שערי חליפין ביצוא המוצרים

שער חליפין רשמי (1).	שער אפקטיבי בקבוצת התמריץ הגבוהה (2)	שער אפקטיבי ממוצע ביצוא התעשייתי (3)	שער אפקטיבי כולל ביצוא התעשייתי (4)	שער אפקטיבי ליבוא לשם יצוא (5)	שער אפקטיבי לערך המוסף המוסף מתוקן במחירי יבוא ויצוא במוצרים שבהם הערך המוסף :	שער אפקטיבי לערך המוסף המוסף במוצרים שבהם הערך המוסף :	שער אפקטיבי לערך המוסף מתוקן במחירי יבוא ויצוא במוצרים שבהם הערך המוסף :
420.0	512.6	510.9	507.5	504.0	100.0	100.0	100.0
1972							
420.0	540.2	535.8	532.9	507.3	109.1	108.5	120.2
1973							
445.6	600.2	593.7	599.0	563.5	120.9	120.6	158.3
1974							
632.8	809.1	797.6	803.2	727.7	166.8	167.4	241.2
1975							
794.0	1,014.0	1,001.9	1,007.6	913.1	207.6	209.0	296.5
1976							
1,049.2	1,290.5	1,276.5	1,297.2	1,167.1	264.5	265.2	409.4
1977							
העלייה או הירידה (—) לעומת השנה הקודמת (אחוזים)							
0.0	5.4	4.8	5.0	0.7	9.1	8.5	20.2
1973							
6.1	11.1	10.8	12.4	11.1	10.8	11.2	31.7
1974							
42.0	34.8	34.3	34.1	29.1	38.0	38.8	52.4
1975							
25.5	25.3	25.6	25.4	25.5	24.5	24.9	22.9
1976							
32.1	27.3	27.4	28.7	27.8	27.4	26.9	38.1
1977							

מדדים (הבסיס 100.0 = 1972)

239.4	226.1	154.7	154.5	136.9	148.6	146.2	147.6	142.9	I 1975
253.2	243.0	162.1	161.7	137.3	151.5	150.3	152.2	143.2	II
247.8	236.1	168.2	167.2	142.5	156.1	155.9	157.9	148.7	III
262.7	256.8	181.9	183.4	160.7	172.9	171.7	173.4	167.6	IV
278.3	266.5	189.4	187.2	167.4	180.2	179.1	180.6	174.7	I 1976
304.7	292.9	202.7	201.3	176.2	191.7	190.4	192.1	183.8	II
309.3	291.1	213.3	212.0	185.3	199.7	200.4	202.1	193.3	III
350.7	334.3	229.9	229.4	195.4	214.7	214.1	216.1	203.9	IV
380.6	365.2	243.4	242.7	205.4	226.8	225.9	228.2	214.3	I 1977
403.4	385.6	254.1	253.3	212.6	236.6	235.0	237.5	221.9	II
438.4	417.9	271.7	271.0	225.9	249.8	250.7	253.4	235.7	III
489.8	473.5	291.1	290.7	281.6	292.9	287.1	287.3	326.3	IV
				318.2	316.5	313.9	312.8	381.6	I 1978

הערות:

- סור 3 — ממוצע של השער האפקטיבי בקבוצות התמריץ השונות, משוקלל במשקלות קבועים של התפלגות היצוא בין קבוצות אלה בשנה קודמת.
- סור 4 — ממוצע של השער האפקטיבי לכל מוצר על פי משקלו ביצוא על פני השנה. שער זה מבטא את התמורה בפועל לכל דולר יצוא, אך בניגוד לשער הממוצע חלק מן השינויים בו לכל שנה נובעים משינויים בהרכב היצוא במשך השנה. במשך השנה יש בשער זה גם רכיב של עונתיות.
- סור 5 — השער הרשמי ועוד היטל הביטחון על היבוא.
- סור 6-9 — חישוב השער לערך המוסף נעשה על פי השער האפקטיבי בקבוצת התמריץ המתאימה. השער המתוקן חושב על פי מדדי המחירים בדולרים של היצוא התעשייתי ושל תשומות מיבוא. היצוא התעשייתי בלוח זה אינו כולל ילומים מחצבים ודלק.

משקל היצוא הישיר בתפוקת התעשייה בקבוצות עיקריות, 1969 עד 1977
(אחוזים)

1977	1976	1975	1974	1973	ממוצע 1969-1972	
תעשיות קלות						
8.7	19.9	-2.5	-2.8	-5.1	15.2	הגידול ביצוא
6.6	5.2	-1.2	1.1	7.3	10.1	הגידול בסך התפוקה
1.5	3.0	-0.4	-0.4	-0.9	2.5	מזה: תרומת היצוא (הישירה)
17.3	16.9	14.8	15.0	15.6	17.5	משקל היצוא בתפוקה
16.5	15.5	13.7	14.7	17.2	16.6	משקל היצוא בתפוקה ¹
תעשיות כימיות						
20.0	8.8	-1.6	41.6	19.0	15.6	הגידול ביצוא
10.0	8.3	1.2	12.5	7.6	14.2	הגידול בסך התפוקה
5.3	2.3	-0.4	8.9	3.7	2.9	מזה: תרומת היצוא (הישירה)
28.8	26.4	26.3	27.1	21.5	18.5	משקל היצוא בתפוקה
39.0	36.4	39.4	35.8	30.7	25.3	משקל היצוא בתפוקה ¹
תעשיות מתכת-אלקטרוניקה						
22.2	49.5	28.4	32.5	0.5	11.8	הגידול ביצוא
5.2	4.9	9.0	10.6	3.3	15.1	הגידול בסך התפוקה
4.0	6.2	3.0	2.9	0.0	1.0	מזה: תרומת היצוא (הישירה)
20.8	17.9	12.6	10.7	8.9	8.9	משקל היצוא בתפוקה
27.4	22.1	15.5	12.3	12.1	11.2	משקל היצוא בתפוקה ¹
סך כל התעשייה						
15.2	26.6	5.8	10.1	-1.5	14.5	הגידול ביצוא
6.5	5.3	2.6	5.2	5.9	11.7	הגידול בסך התפוקה
2.7	3.9	0.8	1.4	-0.2	2.0	מזה: תרומת היצוא (הישירה)
19.1	17.6	14.6	14.2	13.6	14.3	משקל היצוא בתפוקה
21.4	18.9	16.2	15.4	16.0	14.9	משקל היצוא בתפוקה ¹

ה מקור: עיבורי בנק ישראל.

1) במחירים שוטפים ובשער אסקטיבי. במקומות אחרים — החישוב במחירים ליצור, במחירים קבועים של 1968.
הגדרות: תעשיות קלות; מזון סקסטיל, הלבשה, עור, עץ, מינרלים אל מתכתיים, גומי ופלסטיקה ותעשיות שונות.
תעשיות כימיות: צנף הכימיה, למעט יצוא דלק.
תעשיות מתכת אלקטרוניקה: מתכת, מוצרי מתכת, מכונות, כלי הובלה, חשמל ואלקטרוניקה.
סך כל התעשייה: כל התעשייה למעט יהלומים, מחצבים ודלק.

אלה הועלו המחירים בכ-40 אחוזים כצעד מפורש של התאמת מחירים). בשוק המשני ליהלומים גולמיים, שממנו רוכשת ישראל את יתרת חומר הגלם, היתה עליית המחירים ב-1977 גבוהה פי שניים מזו של מחירי הקרטל. העלייה המהירה של מחירי היצוא יחסית ליבוא נותנת מקום לסברה שצבירת המלאי נעשתה ממניעים ספקולטיביים. לכך תרם גם מימון בריבית בשיעור 6 אחוזים בקרנות היהלומים. יש גם רמזים לכך, שענף היהלומים מתחיל לעסוק בסחר בחומרי גלם נוסף על יצוא היהלומים המלוטשים (כך, למשל, יש לראות את מושג "היבוא המוחזר" כיצוא של חומר גלם), ויתכן שמגמה זו משפיעה על הגדלת המלאי העסקי של יהלומי גלם. באופן תיאורטי, היה גם מגיע לניפוח פיקטיבי של נתוני היבוא (עד אוקטובר 1977), משום ששער החליפין ליצוא היהלומים היה גבוה מן השער החופשי, והזכות למכור דולרים בשער הזה הוקנתה על פי היקף היבוא שנעשה. כאמור, בתחילת 1978 העלה הסנידיקט את מחיר יהלומי הגלם בצורה חדה, ונראה, כי צפויה תקופה של עלייה מהירה יחסית במחירי היבוא, שתביא לצמצום השיפור, שחל בתנאי הסחר של הענף וצמצום מלאי חומר הגלם.

הדיון להלן נסב על מגורים של היצוא התעשייתי הנתונים להשפעתם של גורמים והם ככל האפשר. כך, למשל, נוכח יצוא היהלומים, המחצבים והדלק משאר היצוא; היהלומים והמחצבים בהיותם ענפי יצוא מובהקים (אין להם תחליף ממשי בשוק המקומי) והדלק בהיותו יצוא קוניגסטרולי במידה רבה ובעל השפעה מועטה על השימוש בגורמי ייצור מקומיים. גם היצוא הבטחוני וזכה לדיון נפרד בהיותו מושפע — לצד גורמים רגילים של כדאיות וכיו"ב — מגורמים מיוחדים.

היצוא התעשייתי, למעט יהלומים ודלק, גדל השנה ב-18 אחוזים במונחים כמותיים לעומת 26 אחוזים בשנת 1976. עליית המחירים ביצוא זה היתה בשיעור של 6.5 אחוזים לאחר ירידת מחירים של 3.5 אחוזים בשנה הקודמת. ההאטה שחלה השנה נובעת מן הקשיים בהמשך ההתרחבות המהיר של היצוא הביטחוני. חלקו ה"אזרחי" של היצוא התעשייתי (למעט יהלומים, מחצבים ודלק) המשיך ב-1977 לגדול בשיעור של 15 אחוזים, בדומה לשנה הקודמת. ביצוא המחצבים נתחדשה מגמת העלייה מאמצע 1976, המגמה נתחזקה במרוצת 1977 והיא משקפת בעיקר את יצוא האשלג; ביצוא הפוספטים קיימות מגבלות היצע הנובעות מקשיי שינוע בנמלים. רמת המחירים הבינלאומיים התייצבה במרוצת 1977 לאחר ירידות חזקות בשנתיים האחרונות, והיא עדיין נמוכה בהרבה מרמת השיא של תחילת 1975. ביצוא מוצרי ענף הכימיה, שבו קיים מאז 1975 עודף כושר יצוא ניכר, יש מאמצע 1976 מגמת עלייה ברורה הזו בכמויות והן במחירים. התאוששות זו התרכזה השנה בענפי המשנה של כימיה בסיסית וחומרי הדברה, ואילו יצוא ענף התרופות — שהתפתחותו תלויה, בין השאר, ביכולת לעמוד בתקנים של ארצות היעד — לא גדל השנה.

"ביצוא הביטחוני"¹⁰ חלה השנה האטה קיצונית: לאחר גידול של כ-80 אחוזים לשנה ב-1975 וב-1976 גדל היצוא הביטחוני ב-1977 ב-22 אחוזים בלבד. התפתחות זו הורידה את שיעור גידול היצוא של ענפי המתכת, המכונות, כלי ההובלה והאלקטרוניקה — הענפים שצמיחת היצוא שלהם מהירה יחסית בשנים האחרונות — מ-54 אחוזים ב-1976 ל-22 אחוזים השנה. הגידול המהיר ביצוא הביטחוני בשנים 1975 ו-1976 נשען על מספר גורמים. בצד התפתחותו של יתרון יחסי בייצור מוצרים צבאיים עקב התמחות ומוניטין, גרמה הירידה בצריכה הביטחונית המקומית של מוצרי תעשייה בשנים 1975—1976 לפינוי כושר ייצור בהיקף ניכר. בייצור מוצרים צבאיים קיימת תחלופה גבוהה בין ייצור ליצוא לבין ייצור לשוק המקומי, וקל היה

¹⁰ נתוני "היצוא הביטחוני" בפרק זה מבוססים על יצוא המפעלים העיקריים העוסקים ביצוא זה. נוסף על ייצוא מוצרים צבאיים, כולל נתון זה גם רכיב של מוצרים אזרחיים, מחמת העדר אפשרות להבחנה סטטיסטית בין השניים.

להפנות את עודף כושר הייצור ליצוא. כאן השפיע איפוא ריסון הביקושים המקומיים באורח מהיר ומקיף ביותר. להגדלת היצוא. פריצת הדרך של היצוא הבטחוני בשנים 1975 ו-1976 הסתיימה גם בגידול רב של השוק העולמי למוצרים צבאיים לאחר מלחמת יום הכיפורים.¹¹

מסוף שנת 1976 ובמרוצת 1977 נראה בבירור, שאילוצים פוליטיים בולמים את המשך הגידול של היצוא הבטחוני. עיקר ההאטה באה לידי ביטוי במוצרים שבהם ישנם רכיבים של ידע או פריטים אמריקאיים. בעוד שביצוא המבוסס על פיתוח מקומי ההאטה בולטת הרבה פחות. התפתחות זו יש בה כדי לאמת את ההשערות שהועלו בעבר שקטע זה של היצוא נתון להשפעה גדולה יחסית של גורמים שאינם כלכליים, הכרוכים באי-ודאות לא קטנה. הירידה במשקלן של תעשיות מסורתיות ועליית משקלן של תעשיות המבוססות על טכנולוגיות חדשות — מגמה שנסתמנה בשנים האחרונות — נמשכה גם השנה. (עיין לוח ה'-11 "תעשיות קלות" לעומת השאר). בקבוצת התעשיות הקלות בלטה ב-1977 האטה ביצוא מזון וירידה ביצוא הטקסטיל, ואילו יצוא ענף ההלבשה גדל בשיעור דומה לזה של 1976. בחלק האזרחי (כלומר למעט היצוא הביטחוני) בקבוצת ענפי המתכת, המכונות, כלי הובלה, חשמל ואלקטרוניקה בולט המשך הגידול הכמותי המהיר (24 אחוזים ב-1977 ו-21 אחוזים ב-1976). גם ביצוא "תעשיות שונות" — הנושא בחלקו אופי של תעשיות בעלות טכנולוגיות חדישות (מכשירים וציוד מעבדתי) — נמשך ב-1977 הגידול המהיר שאפיין גם את 1976.

תהליך זה, של שינוי מתמשך במבנה הענפי של היצוא התעשייתי, משקף, ככל הנראה, שינוי במערכת היתרונות היחסיים של ענפי המשק. שינוי זה, כשלעצמו, הוא פרי גורמים שונים: מצד אחד, גדל והולך משקלן של מדינות מתפתחות בסחר העולמי של מוצרי תעשייה מסורתיים. במדינות אלה כוח העבודה זול יחסית, והדבר הזה מביא לירידת כושר התחרות של ישראל בתחומים אלה. מצד שני, הביאה מתכונת הצמיחה של התעשייה בעשור האחרון להתפתחות ולהתמחות בייצור מוצרי ענפי המתכת-אלקטרוניקה, אשר העלתה את כושר התחרות של המשק בענפים אלו.

כאמור גדל ב-1977 חלקו האזרחי של כלל היצוא התעשייתי (למעט יהלומים, מחצבים ודלק) בשיעור דומה לזה של 1976. בניגוד לשנה הקודמת, היתה ההשפעה שנודעה להתרחבות השווקים העולמיים על גידול היצוא קטנה יחסית והוא נבע בעיקרו מגורמים, הקשורים לכדאיות היצוא והתנאים השוררים במשק הישראלי בכלל.

4. יצוא השירותים

יצוא השירותים, למעט יצוא לשטחים ועל בסיס רישום היבוא סי"ף, גדל ב-1977 ב-433 מיליון דולר לעומת 143 מיליון דולר ב-1976. הגידול הריאלי היה בשיעור יוצא דופן — בהש"ווא לעבר — 16 אחוזים. בשנים האחרונות גדל יצוא השירותים בשיעור נמוך מיצוא המוצרים: בין השנים 1973 ו-1977 גדל יצוא המוצרים הריאלי ב-35 אחוזים לעומת גידול של 50 אחוזים ביצוא המוצרים.

ההתפתחויות השוטפות של כמחצית מיצוא השירותים נקבעות בעיקרן על-ידי גורמים שונים בחוץ לארץ. במחצית זו נכללים בעיקר שירותי התחבורה והתיירות (למעט הובלת יבוא ויצוא של המשק). השפעת המשק על ענפים אלה היא באמצעות רמת המחירים הכללית, שיש לה חלק בקביעת כושר התחרות של ענפים אלה בחוץ לארץ, ובאמצעות ההשקעות, הקובעות את מלאי ההון ואת כושר הייצור בענפים אלה בטווח הארוך.

¹¹ ראה הסבר מפורט יותר בדו"ח 1976.

יצוא השירותים, 1972 עד 1977

מדדי 1977 על בסיס 1972		העלייה או הירידה (—) בכמות לעומת התקופה הקודמת											
מדד מחיר	מדד כמות	1977	1976	1975	1974	1973	1977	1976	1975	1974	1973	1972	
(אחוזים)						(מיליוני דולרים, מחירים שוטפים)							
151	156	12	0	2	22	12	914.6	782.7	738.1	736.2	472.5	389.7	תחבורה
156	107	22	5	25	13	15	107.8	85.8	77.6	62.4	42.2	33.5	הובלת מטעני יצוא
156	165	9	10	—7	32	11	344.6	306.9	263.8	284.5	164.4	134.3	הובלה בין נמלים זרים
153	166	8	—14	9	24	33	182.6	164.7	181.2	167.5	104.8	71.8	הובלת יבוא בחברות ישראליות
152	142	25	8	0	3	2	172.5	129.8	107.0	101.6	81.9	79.9	הובלת נוסעים
131	116	5	—13	2	25	0	107.1	95.5	108.5	120.2	79.2	70.2	הובלה אחרת
191	100	10	1	—22	12	4	288.9	241.6	221.3	249.7	182.5	151.8	ביטוח
190	36	—51	—20	—26	27	—4	4.0	7.0	8.6	10.7	7.2	5.8	ביטוח מטעני יצוא
177	129	—5	—4	—2	—8	56	13.9	13.5	14.4	14.6	12.2	6.1	ביטוח יבוא בחברות ישראליות
192	101	13	2	—24	12	2	271.0	221.1	198.3	224.4	163.1	139.9	ביטוח אחר
176	122	44	17	20	—35	—7	455.1	291.6	233.3	195.0	230.4	212.2	תיירות
172	160	0	—6	—12	21	60	349.3	311.7	321.1	354.0	239.7	127.0	שירותי הון
162	55	11	—16	—7	4	—39	24.0	21.0	24.0	26.0	19.0	27.0	ממשלה לנמ"א
162	124	22	7	9	—10	—3	257.9	208.0	185.5	172.2	145.3	128.6	שירותים אחרים
164	135	16	2	—2	6	10	2,289.8	1,856.6	1,723.3	1,733.1	1,289.4	1,036.3	סך כל יצוא השירותים

(1) לפי רישום היצוא מ"ב והיבוא ס"מ, ולמעט יצוא לשטחי ממשל.

למעלה מ-200 מיליון דולר, כמחצית מן הגידול ביצוא השירותים השנה, מקורו בגידול ההכנסות מהובלת תיירים וממכירת שירותים לתיירים בארץ. אומדן הגידול הריאלי בהכנסות מתיירים בארץ (44 אחוזים ב-1977 ו-17 אחוזים ב-1976) הוא בעייתי ביותר. הכנסות ענף התיירות, הנרשמות במאזן התשלומים, הן אלה, שנתקבלו מהמרת מטבע חוץ ע"י תיירים ונותני שירותים לתיירים בבנקים בלבד. לפיכך אין הן כוללות את מלוא ההכנסות של המשק מתיירים, והתנודות בהן משקפות — בצד שינויים במספר התיירים ובהוצאות שלהם בארץ — גם שינויים בשיעור ההמרה בבנקים. אלה, האחרונים, קשורים בעיקר לפער שבין שער הדולר הרשמי לשער הדולר בשוק השחור (ראה דיאגרמה ה'1) והתנודות בהם רבות: ב-1977 היתה ההמרה הממוצעת לתייר 461 דולר לעומת 366 דולר ב-1976, 377 דולר ב-1975 ו-312 דולר ב-1974.¹² אומדן הגידול הריאלי נעשה על ידי ניכוי השינוי הנומינלי בתקבולי מטבע חוץ מתיירים בשינוי של מחירי השירותים לתייר בדולרים, ולכן כוללים השינויים הכמותיים גם את השינויים, שחלים בשיעור ההמרה בבנקים. אומדן חילופין של השינוי הכמותי ביצוא שירותי תיירות, שישען על אינדיקטור ריאלי, כגון השינוי במספר התיירים, מורה, שב-1977 גדלה התיירות בכ-24 אחוזים וב-1976 — בכ-28 אחוזים. לו נשענו החישובים הסטטיסטיים על אומדן חילופי זה, היה אומדן הגידול ביצוא השירותים מגיע לכ-13 אחוזים ב-1977 ולכ-3 אחוזים ב-1976 (לעומת 16 אחוזים ו-2 אחוזים באותן שנים, בהתאמה) והגידול בכלל, שהוא כ-13 אחוזים ב-1977 ו-14 אחוזים ב-1976, היה גדול בכאחוז אחד ב-1976 וקטן בכ-2 אחוזים ב-1977.

הגיאות בתיירות¹³, זו השנה השנייה, באה לאחר ירידה חזקה במספר התיירים ב-1973 וב-1974 והתייצבות ב-1975. ב-1977 הגיע מספר התיירים ל-986 אלף, לעומת 727 אלף בשנת 1972. התפתחות התיירות לישראל בשנים האחרונות הינה פרי של מגמות שונות בתיירות מצפון אמריקה לעומת זו של שאר התיירות, שעיקרה ממערב אירופה. הירידה בתיירות מארה"ב וקנדה, שעיקרה תיירות יהודית, החלה עוד ב-1973, לפני מלחמת יום הכיפורים. על אף ההתאוששות בשנתיים האחרונות, טרם הגיעה תיירות זו לרמה של 1972. התיירות האחרת, שירדה רק בשיעור מועט בשנה שלאחר מלחמת יום הכיפורים, גבוהה ב-1977 ב-64 אחוזים מן הרמה של 1972, ומשקלה בסך כל התיירים גדל, בהתאמה, מ-57 ל-69 אחוזים. הגיאות בתיירות נשענה השנה, בין השאר, על הרחבת מסגרת טיסות השכר. הרחבה זו סייעה להגדלת מספר התיירים הן במישרין, דרך מספר הבאים בטיסות שכר, והן בעקיפין דרך מיתון עליית מחירי הטיסות הסדירות. עידוד נוסף ניתן לענף התיירות כולו עם איחוד שערי החליפין בסוף 1977, שהיה כרוך בפחות השער האפקטיבי לענף בשיעור גבוה מאוד יחסית ליצוא המוצרים.

¹² ההמרה הממוצעת לתייר היתה ברמת שיא של 510 דולר ברביע ראשון של 1975 (בנתונים מנוכי עונתיות), היא ירדה בתלילות לרמה של 305 דולר ברביע השני של 1976 ועלתה בסוף אותה שנה ל-465 דולר. במרוצת 1977 ירדה ההמרה הממוצעת, והיא עלתה שוב ברביע השלישי לרמה דומה לזו של סוף 1976. נתוני הרביע האחרון של השנה מוטעים מאוד כלפי מעלה, כתוצאה מהכללת המרות פת"ח יחד עם המרות תיירים בדיווחי הבנקים לאחר הרפורמה במטבע חוץ. ברביע זה עמדה ההמרה הממוצעת על 663 דולר.

¹³ נתונים מפורטים על ההתפתחויות בתחום התיירות ראה להלן פרק ט"ז: התחבורה התקשורת והתיירות.

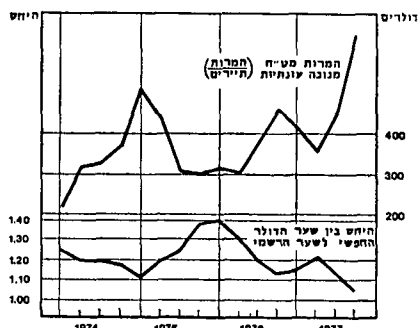
השפעת איחוד שיערי החליפין על היצוא, 1976 ו-1977

ההתפלגות ב־1976					
שיעור הפיחות לפי שער של 15.20 ל"י לדולר	שער החליפין האפקטיבי לדולר ערך מוסף	שער החליפין האפקטיבי לדולר יצוא ²	הערך המוסף במט"ח ¹ ב־1976	הערך המוסף ביצוא	היצוא
(ל"י לדולר)			(אחוזים)	(אחוזים)	
סך כל יצוא המוצרים (למעט או"מ דלק ויצוא אחר)					
6.3	14.30	12.61	48.0	100	100
8.0	14.08	13.62	79.0	23	14
7.6	14.13	13.62	77.0	12	7
8.6	14.00	13.62	82.0	11	7
13.0	13.45	10.97	20.0	15	34
13.5	13.39	13.62	84.0	5	3
3.9	14.63	13.43	56.0	57	49
5.6	14.40	13.46	62.4	9	7
6.5	14.27	13.25	57.0	10	8
0.4	15.14	13.75	57.0	10	8
10.5	13.76	13.15	67.1	1	0
5.2	14.45	13.35	56.9	1	1
8.6	13.99	13.40	71.8	1	1
—3.9	15.82	13.60	43.4	2	2
—1.4	15.42	13.58	47.7	7	8
—1.3	15.40	13.61	48.8	0	0
7.5	14.14	12.93	45.9	1	1
3.9	14.63	13.56	60.7	13	10
2.8	14.78	13.48	54.9	6	5
7.0	14.20	13.09	51.8	4	4
5.8	14.36	13.39	60.6	2	2
43.9	10.56	10.84	79.0	100	100
16.4	13.06	12.83	80.0	15	15
17.3	12.96	12.91	95.0	6	5

- (1) בגלל מגבלות רבות של הנתונים יש להתייחס לאחוז הערך המוסף כלאומדן בלבד.
- (2) חישוב השער האפקטיבי מבוסס על תמריצים ישירים בלבד שנתנו ליצואן. ב-17.10.77, מועד הפיחות הנוחל האחרון שלפני המהפך, הועמד שער החליפין הרשמי על 10.35 ל"י לדולר ושער היבוא לשם יצוא על 11.90. התמריץ הממוצע בקבוצות יצוא שלגביהן שררו תמריצים שונים נבנה לפי התפלגות היצוא בין סוגי התמריצים בשנת 1976.
- (3) שער החליפין שהתייצב בימים הראשונים לאחר "המהפך".
- (4) ביצוא היהלומים השער האפקטיבי ליבוא הנו השער הרשמי.
- (5) בענפי הטקסטיל וההלבשה התקיימו גם קרנות ענפיות שהעניקו תמריץ נוסף, בממוצע התבטא תמריץ זה בכ-0.5 ל"י לדולר בלבד.
- (6) יצוא השירותים כאן אינו כולל יצוא של שירותי הון וכן לא יצוא ישיר של ערך מוסף (כגון עמלות שונות המתקבלות בחו"ל). רב יצוא השירותים לא נהנה, קרוב לוודאי, מן ההיטבון של מכס ומס קניה, כך שלגבי שער החליפין ליבוא היה גבוה יותר והשער לערך המוסף נמוך יותר מן המצוין בלוח.

המרות מאבק חוץ בידי תיירים והיחס בין

שער הדולר החופשי לרשמי, 1974 עד 1977

בין נמלים זרים המשיכה לעלות בשיעור ניכר. סעיף "הובלה אחרת" משקף בעיקר מכירת שירותי נמל לאניות ומטוסים זרים ותקבולים עבור החכרת אוניות.

ביטוח המטענים הוא בעל היקף קטן, קשור להובלת מטעני יבוא ויצוא ואינו נתון לתנודות גדולות. בסעיף "הביטוח האחר" יש קשר הדוק בין צד הזכות והחובה במאזן התשלומים, שכן מול תקבולים עבור תביעות בצד הזכות קיימים תשלומים עבור פרמיות ועמלות בצד החובה, ולהיפך. היתרה נטו של "ביטוח אחר" היא שלילית, והיא עמדה על 38 מיליון דולר ב-1975, 15 מיליון דולר ב-1976 ו-33 מיליון דולר ב-1977. צד הזכות בסעיף שירותי הון מבטא את התשואה על יתרות מטבע חוץ של המשק המושקעות בחוץ לארץ והכנסה מהשקעות אחרות. הרווחים מהשקעות היו ב-1977 150 מיליון דולר, והם נשארו על רמה דומה לזו של שנה שעברה, בעוד שגידול הריבית על פיקדונות מטבע חוץ מוסבר בעיקר בגידול ביתרות.

יצוא שירותים אחרים כולל בעיקר תשלומים לגורמי יצוא בארץ עבור יצוא ידע, ניהול, החזקה, סוכנויות יבוא, עבודות בחוץ לארץ, עמלות ותמלוגים למיניהם. הגידול הנומינלי בסעיף זה היה השנה בשיעור מרשים, 24 אחוזים. לפני הרפורמה במטבע חוץ בסוף 1977 לא נהנה רובו של יצוא זה מתמריצים, והפיחות האפקטיבי לגביו היה בשיעור גבוה יחסית לשאר ענפי המשק. השפעתו של פיחות זה לעידוד היצוא עשויה לבוא לידי ביטוי בשנים הבאות.

יצוא שירותי התחבורה גדל השנה ב-12 אחוזים במונחים כמותיים, תוך התפתחויות שונות בתת סעיפים שונים. הובלת נוסעים גדלה בשיעור של 25 אחוזים בדומה לגידול במספר התיירים. הובלת מטעני יצוא גדלה במיוחד בקטע האווירי שלה, עם הרחבת ההטסה של תוצרת חקלאית לאירופה. הגידול בהובלת מטעני יצוא מושפע גם מגידולי יצוא המחצבים, בשיעור של 45 אחוזים. ההובלה בין נמלים זרים משקפת בעיקר את פעילות קו צינור הנפט אילת אשקלון ופעילות קו המכולות הארוך של צי"ם. בניגוד ל-1976, שבה גדל המסחר הבינלאומי בדלק בשיעור ניכר, לא חלו השנה שינויים מפליגים בהיקף הובלת הדלק, אך הספנות